

УДК 378.04:338.48

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2025.35.330957](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2025.35.330957)

ВОЛОДИМИР ВАРЕНИЦЬКИЙ

ORCID: 0009-0003-6486-7789

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ ТА РЕКРЕАЦІЇ ЯК ПРОБЛЕМА НАУК ПРО ОСВІТУ

У статті проаналізовано розвиток підприємницької культури майбутніх фахівців сфери туризму. Підприємницька культура майбутнього фахівця сфери туризму та рекреації розглядається як інтегрована система знань, навичок, ціннісних орієнтацій та поведінкових моделей, що формують здатність ініціювати, розвивати та ефективно управляти туристично-рекреаційними проектами в умовах динамічного ринку. Обґрунтовано принципи формування підприємницької культури майбутніх фахівців сфери туризму та рекреації – принцип інтеграції теоретичних знань і практичного досвіду, інноваційності та креативності, сталого та відповідального підприємництва, клієнтоорієнтованості та комунікативної компетентності, цифровізації та технологічної компетентності, підприємницької ініціативності та самостійності, міждисциплінарного підходу, адаптивності та гнучкості, партнерства та мережевої взаємодії, а також безперервного професійного розвитку.

Доведено, що у структурі підприємницької культури майбутніх фахівців сфери туризму та рекреації доречно виділяти такі складники: когнітивний компонент (система знань про основи підприємництва та управління туристичним бізнесом), операційно-діяльничий компонент (практичні навички ведення бізнесу та управління проектами), мотиваційно-ціннісний компонент (внутрішня мотивація, ініціативність, соціальна відповідальність), креативно-інноваційний компонент (генерування ідей, застосування креативних підходів та цифрових технологій), комунікативний компонент (навички ділової взаємодії, клієнтоорієнтованості та міжкультурної комунікації) та адаптивно-стратегічний компонент (здатність до гнучкого управління, стратегічного планування та адаптації до змін у туристичному бізнесі).

Ключові слова: майбутній фахівець сфери туризму та рекреації, професійна компетентність, підприємницька культура, підприємницька діяльність, підприємницьке наставництво, нетворкінг, структура підприємницької культури, принципи розвитку підприємницької культури

Постановка проблеми; її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Сучасна туристична та рекреаційна сфера є однією з найбільш динамічних і перспективних галузей економіки, що постійно розвивається під впливом глобалізаційних процесів, технологічного прогресу та зміни запитів споживачів. В умовах зростаючої конкуренції, змін економічного середовища та зростаючого попиту на унікальні туристичні продукти підготовка висококваліфікованих фахівців набуває особливого значення. Актуальність дослідження розвитку підприємницької культури майбутніх фахівців сфери туризму та рекреації зумовлена низкою важливих чинників. Насамперед, туристична галузь є ключовою складовою економік багатьох країн, а її розвиток безпосередньо пов'язаний із здатністю фахівців генерувати нові ідеї, застосовувати креативні підходи до організації бізнесу та забезпечувати сталий розвиток туристичної сфери. Зміни у світовій економіці, активне використання цифрових технологій, посилення глобальної конкуренції та зростання ролі екологічних аспектів у туризмі потребують від фахівців не лише ґрунтовних знань у сфері туризму, а й розвинутого підприємницького мислення.

Значна роль у цьому процесі належить освітнім установам, які повинні адаптувати навчальні програми до сучасних викликів, сприяючи розвитку в студентів ініціативності, креативності, стратегічного мислення та здатності приймати управлінські рішення. Формування підприємницької культури є важливим аспектом професійної підготовки, оскільки воно сприяє розвитку лідерських якостей, здатності аналізувати ринкові тенденції, оцінювати ризики та знаходити нестандартні рішення в складних умовах.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Розгляд теоретичних і методологічних аспектів, а також сучасних тенденцій у професійній підготовці дозволяє визначити ключові підходи до вирішення цієї педагогічної проблеми. Дослідження І. Зінькової присвячене аналізу підприємницької культури майбутніх фахівців туристичної сфери, її складових та особливостей формування, авторка акцентує увагу на взаємозв'язку підприємницької культури з професійною підготовкою та самореалізацією майбутніх фахівців (Зінькова, 2019). У свою чергу, Н. Павліха, І. Цимбалюк та А. Савчук розглядають питання сталого розвитку туризму в Україні, аналізують сучасні виклики галузі та пропонують перспективи її розвитку; видання є важливим у контексті формування екологічно та соціально відповідального підприємництва

(Павліха, Цимбалюк, Савчук, 2022). Методичні засади професійної підготовки фахівців для сфери туризму висвітлює В. Федорченко, наголошуючи на необхідності вдосконалення навчальних програм та адаптації освітніх процесів до сучасних викликів галузі (Федорченко, 2005). У роботах Я. Рабаданової та Л. Польової аналізується специфіка практичної підготовки фахівців у сфері туризму, підкреслюється важливість поєднання теоретичних знань із практичною діяльністю для формування професійних компетентностей (Рабаданова, Польова, 2012). Дослідження М. Гункевича присвячене аналізу сучасних тенденцій у підготовці фахівців туристичної галузі України, в якому автор окреслює виклики та напрями удосконалення освітніх програм (Гункевич, 2013). Структуру підготовки кадрів для туристичної сфери розглядає І.М. Філоненко, визначаючи ключові елементи освітнього процесу та їхню взаємодію у формуванні професійних компетенцій (Філоненко, 2012). Загалом розглянуті наукові праці висвітлюють теоретичні основи підприємницької культури, сучасні виклики сталого розвитку туризму, особливості професійної та практичної підготовки, а також тенденції розвитку освітніх програм. Це підтверджує актуальність подальших досліджень у напрямі вдосконалення методології підприємницької освіти у туристичній галузі.

Метою статті є обґрунтування актуальності розвитку підприємницької культури майбутніх фахівців сфери туризму та рекреації як важливої педагогічної проблеми, визначення її змісту, структурних компонентів та значення у професійній підготовці.

Викладення основного матеріалу дослідження. На основі аналізу комплексу літературних джерел нами сформульовано робоче визначення «**підприємницька культура майбутнього фахівця сфери туризму та рекреації**» – це інтегрована система знань, навичок, ціннісних орієнтацій та поведінкових моделей, що формують здатність ініціювати, розвивати та ефективно управляти туристично-рекреаційними проектами в умовах динамічного ринку. Встановлено, що підприємницька культура включає підприємницьке мислення, інноваційність, стратегічне планування, комунікаційну компетентність, фінансову грамотність, лідерські якості та відповідальне ставлення до соціально-економічного та екологічного середовища (Зінькова, 2019; Федорченко, 2005; Філоненко, 2012).

Становлення підприємницької культури в умовах сучасного ринку туристичних та рекреаційних послуг є стратегічним завданням освітніх інституцій. Розвиток підприємницького мислення та навичок вимагає врахування глобальних тенденцій, технологічного прогресу, нових підходів до ведення бізнесу та педагогічних інновацій у підготовці фахівців. Серед ключових тенденцій можна виокремити наступні:

- **інтеграція підприємницької освіти в освітні програми** – зростає необхідність впровадження спеціалізованих курсів і дисциплін, спрямованих на розвиток підприємницької культури студентів; важливою тенденцією є поєднання теоретичної підготовки з практичними кейсами, розробкою бізнес-проектів та моделюванням реальних ринкових ситуацій;
- **цифровізація підприємницької діяльності в туризмі** – використання цифрових технологій у підприємницькій діяльності майбутніх фахівців туризму є однією з ключових тенденцій; онлайн-бронювання, штучний інтелект, big data, блокчейн, автоматизація маркетингу та CRM-системи стають невід'ємною частиною туристичного бізнесу;
- **орієнтація на сталий та відповідальний туризм** – сучасні підходи до розвитку підприємництва в туризмі базуються на принципах екологічної відповідальності, соціальної справедливості та економічної ефективності; у навчальних програмах все більше уваги приділяється формуванню у студентів навичок розробки екологічно чистих та соціально відповідальних туристичних продуктів;
- **розвиток soft skills у підприємницькій підготовці** – окрім фахових знань, зростає потреба у розвитку у студентів таких компетенцій, як критичне мислення, комунікаційні навички, лідерські якості, креативність та адаптивність, які є ключовими для успішної підприємницької діяльності в туризмі;
- **проектно-орієнтований підхід до навчання** – одним із найефективніших підходів до розвитку підприємницької культури є проектне навчання; здобувачі залучаються до реальних бізнес-кейсів, стажувань у туристичних компаніях, створення стартапів та організації власних туристичних ініціатив;
- **підприємницьке наставництво та нетворкінг** – важливим трендом є активне залучення бізнес-спільноти до освітнього процесу через менторство, співпрацю з підприємцями, участь у хакатонах, бізнес-інкубаторах та акселераційних програмах;
- **глобалізація та розвиток міжнародного підприємництва** – у сучасних умовах туристичний бізнес виходить за межі локального ринку, що вимагає від майбутніх фахівців розуміння міжнародних стандартів, культурних особливостей та володіння іноземними мовами для успішного ведення підприємницької діяльності.
- **гейміфікація та використання інтерактивних методів навчання** – освітній процес дедалі більше включає гейміфікаційні елементи, симуляційні ігри, бізнес-квести та інтерактивні платформи, що сприяє ефективнішому засвоєнню підприємницьких компетентностей.
- **розвиток креативної економіки в туризмі** – майбутні підприємці у сфері туризму повинні вміти створювати унікальні пропозиції, що базуються на культурній спадщині, мистецтві, гастрономії,

технологічних новинках та інтерактивних туристичних продуктах; це формує нову генерацію туристичних стартапів, які пропонують нестандартні рішення;

- **адаптація до кризових умов та гнучкість у бізнес-моделях** – світові кризи, пандемії, економічні потрясіння змінюють структуру туристичного бізнесу; сучасний фахівець повинен володіти навичками кризового менеджменту, гнучкого стратегічного планування та ризик-менеджменту (Польва, 2012; Філоненко, 2012).

Формування підприємницької культури майбутніх фахівців туристично-рекреаційної сфери ґрунтується на системі педагогічних та управлінських принципів, які сприяють розвитку ініціативності, креативності та відповідального підприємницького мислення. Одним із ключових принципів є *інтеграція теоретичних знань і практичного досвіду*, що передбачає поєднання фундаментальної освіти з реальними підприємницькими ініціативами через стажування, бізнес-проекти, симуляційні тренінги та практичні кейси. Це дозволяє студентам отримувати не лише теоретичну підготовку, а й практичний досвід у веденні бізнесу, що значно підвищує їхню конкурентоспроможність на ринку праці.

Важливим аспектом є *принцип інноваційності та креативності*, адже майбутні фахівці повинні вміти мислити нестандартно, генерувати нові ідеї, впроваджувати сучасні технології та швидко адаптуватися до змін у туристичному бізнесі. Розвиток творчого підходу до підприємницької діяльності забезпечує їхню здатність створювати унікальні та привабливі туристичні продукти, відповідні до сучасних тенденцій та запитів споживачів. При цьому важливу роль відіграє *принцип сталого та відповідального підприємництва*, який передбачає екологічну, соціальну та економічну відповідальність у веденні бізнесу. Туризм має значний вплив на навколишнє середовище та суспільство, тому підприємницька діяльність у цій сфері повинна враховувати інтереси суспільства та майбутніх поколінь.

Сучасний туристичний бізнес орієнтований на задоволення потреб клієнтів, тому формування підприємницької культури базується на *принципі клієнтоорієнтованості та комунікативної компетентності*. Це означає, що фахівці повинні вміти аналізувати запити туристів, будувати довгострокові відносини з клієнтами, використовувати ефективні маркетингові комунікації та розвивати персоналізовані туристичні продукти. Важливу роль у цьому процесі відіграє цифровізація, що зумовлює необхідність опанування сучасних технологій та володіння цифровими компетентностями. *Принцип цифровізації та технологічної спрямованості* передбачає засвоєння майбутніми фахівцями цифрового маркетингу, онлайн-систем бронювання, аналітики великих даних (big data), автоматизованих систем управління бізнесом, що забезпечує ефективність підприємницької діяльності в сучасних умовах (Павліха, Цимбалюк, Савчук, 2022).

Розвиток підприємницької культури неможливий без формування активної життєвої позиції, тому важливим є *принцип підприємницької ініціативності та самостійності*, який сприяє розвитку в здобувачів готовності брати на себе відповідальність, ухвалювати рішення, шукати нові можливості для ведення бізнесу та адаптуватися до нестандартних ситуацій. Підприємництво у сфері туризму вимагає міждисциплінарного підходу, адже воно поєднує економічні, управлінські, соціальні, культурні та технологічні аспекти, саме тому *принцип міждисциплінарності* сприяє розвитку у майбутніх фахівців комплексного бачення галузі та здатності працювати у багатовимірному середовищі туристичного бізнесу.

Динамічний розвиток туризму та рекреації супроводжується постійними змінами у ринкових умовах, викликаними як технологічним прогресом, так і зовнішніми економічними, соціальними та екологічними факторами. Враховуючи це, *важливим є принцип адаптивності та гнучкості*, що забезпечує здатність фахівців швидко реагувати на нові виклики, застосовувати кризовий менеджмент, розробляти ефективні стратегії та адаптувати бізнес-моделі до поточних умов. Водночас підприємницька діяльність у туризмі значною мірою базується на взаємодії з партнерами, органами влади, бізнес-структурами та громадськими організаціями. *Принцип партнерства та мережевої взаємодії* сприяє розвитку професійних контактів, створенню бізнес-мереж, спільному генеруванню інноваційних ідей та інтеграції у глобальне туристичне середовище.

Формування підприємницької культури є безперервним процесом, що вимагає постійного саморозвитку, навчання та вдосконалення, у зв'язку з цим особливого значення набуває *принцип безперервного професійного розвитку*, який передбачає активне залучення студентів до освітніх ініціатив, участь у тренінгах, бізнес-курсах, міжнародних програмах та інкубаційних центрах; постійне навчання дозволяє підприємцям бути в курсі сучасних тенденцій, розвивати власний бізнес та підвищувати його конкурентоспроможність. Таким чином, система педагогічних та управлінських принципів формування підприємницької культури майбутніх фахівців туристично-рекреаційної сфери є комплексною та орієнтованою на підготовку конкурентоспроможних, ініціативних, інноваційних та

Формування підприємницької культури майбутніх фахівців туристично-рекреаційної сфери є багатовимірним процесом, що охоплює розвиток знань, навичок, ціннісних орієнтацій та поведінкових моделей. Для його всебічної характеристики нами виділено низку компонентів у структурі підприємницької культури.

Мотиваційно-ціннісний компонент охоплює усвідомлення значущості підприємницької діяльності у сфері туризму, формування внутрішньої мотивації до самореалізації у бізнесі, прагнення до професійного

зростання, ініціативність та орієнтацію на сталий розвиток; важливим аспектом є розвиток відповідальності, етичних норм ведення бізнесу та соціальної орієнтованості підприємницької діяльності.

Когнітивний компонент – включає систему знань про основи підприємництва, економічні закономірності розвитку туристичного бізнесу, особливості правового регулювання підприємницької діяльності, фінансовий менеджмент, маркетинг у туризмі, інноваційні технології та цифрові інструменти; формування цього компонента забезпечує теоретичну підготовку студентів та їхню обізнаність у сфері підприємництва.

Операційно-діяльнісний компонент – відображає сформованість практичних навичок ведення підприємницької діяльності в туризмі, зокрема планування бізнесу, управління ризиками, розробки бізнес-стратегій, бюджетування, аналізу ринку, роботи з клієнтами та інвесторами; особливе значення має участь у проектній діяльності, стажуваннях, бізнес-симуляціях та стартап-проектах.

Комунікативний компонент – передбачає володіння навичками ефективною діловою комунікацією, переговорів, нетворкінгу, роботи в команді, клієнтоорієнтованості, міжкультурної взаємодії та управління персоналом.

Креативно-інноваційний компонент – відображає здатність майбутніх фахівців генерувати нові ідеї, створювати унікальні туристичні продукти, застосовувати креативний підхід до розв'язання проблем, використовувати сучасні цифрові технології та нестандартні бізнес-моделі; включає розвиток критичного мислення, творчості та готовності до змін.

Адаптивно-стратегічний компонент – відображає здатність майбутніх підприємців орієнтуватися у динамічних ринкових умовах, швидко приймати рішення в нестандартних ситуаціях, прогнозувати тенденції розвитку галузі, ефективно керувати ризиками, адаптуватися до кризових умов та впроваджувати стратегії сталого розвитку туристичного бізнесу.

Система цих шести компонентів дозволяє комплексно формувати підприємницьку культуру майбутніх фахівців сфери туризму та рекреації, забезпечуючи їхню готовність до успішної професійної діяльності, створення та розвитку власного бізнесу в умовах сучасного ринку (Гункевич, 2013).

Висновок. У ході дослідження визначено, що підприємницька культура є інтегрованою системою знань, навичок, ціннісних орієнтацій та поведінкових моделей, які забезпечують здатність фахівців ініціювати, розвивати та ефективно управляти туристично-рекреаційними проектами. Визначено основні тенденції розвитку підприємницької культури, розроблено систему педагогічних та управлінських принципів, обґрунтовано компоненти підприємницької культури.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці та впровадженні ефективних педагогічних технологій формування підприємницької культури майбутніх фахівців сфери туризму та рекреації; перспективними напрямками є визначення оптимальних методів інтеграції підприємницької освіти у навчальні програми, дослідження впливу цифрових технологій на розвиток підприємницького мислення, аналіз успішних моделей наставництва та бізнес-інкубації для студентів.

Список використаних джерел

- Гункевич, М. Б. (2013). Сучасні тенденції процесів підготовки фахівців галузі туризму в Україні. *Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка. Педагогічні науки*, III, 18 (277), 34-39.
- Зінькова, І. (2019). Підприємницька культура майбутніх фахівців сфери послуг і туризму: теоретичний аналіз проблеми. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання*, 30, 68-74.
- Павліха, Н., Цимбалюк, І., Савчук, А. (2022). *Сталий розвиток туризму та рекреації: сучасні виклики й перспективи для України*: монографія. Луцьк: Вежа-Друк.
- Польова, Л. В. (2012). Особливості практичної підготовки фахівців з туризму. *Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка*, 4 (239), II, 169-175.
- Рабаданова, Я. М. (2012). Особливості підготовки фахівців туристичної галузі. *Управління розвитком*, 5, 165-167.
- Федорченко, В. К. (2005). *Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму*. (Автореф. дис. д-ра пед. наук). Київ: Інститут педагогіки і психології професійної освіти Академії педагогічних наук України.
- Філоненко, І. М. (2012). Особливості та структура системи підготовки кадрів для туристичної сфери. *Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка*, 4 (239), II, 59-64.

References

- Fedorchenko, V. K. (2005). *Teoretychni ta metodychni zasady pidhotovky fakhivtsiv dlia sfery turyzmu [Theoretical and methodological principles of training specialists for the tourism sector]*. (Extended abstract of D diss.). Kyiv: Instytut pedahohiky i psykhohohii profesiinoy osvity Akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy [in Ukrainian].
- Filonenko, I. M. (2012). *Osoblyvosti ta struktura systemy pidhotovky kadriv dlia turystychnoi sfery [Features and structure of the training system for the tourism sector]*. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu im.*

- T. Shevchenka [Bulletin of Luhansk National University named after Taras Shevchenko], 4 (239), II, 59-64 [in Ukrainian].*
- Hunkevych, M. B. (2013). Suchasni tendentsii protsesiv pidhotovky fakhivtsiv haluzi turizmu v Ukraini [Current trends in the processes of training tourism specialists in Ukraine]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchenka. Pedagogichni nauky [Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Luhansk. Pedagogical Sciences], III, 18 (277), 34-39 [in Ukrainian].*
- Pavlikha, N., Tymbaliuk, I., & Savchuk, A. (2022). *Stalyi rozvytok turizmu ta rekreacii: suchasni vyklyky y perspektyvy dlia Ukrainy [Sustainable development of tourism and recreation: current challenges and prospects for Ukraine]: monohrafiia. Lutsk: Vezha-Druk [in Ukrainian].*
- Polova, L. V. (2012). Osoblyvosti praktychnoi pidhotovky fakhivtsiv z turizmu [Features of practical training of tourism specialists]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu im. T. Shevchenka [Bulletin of Luhansk National University named after Taras Shevchenko], 4 (239), II, 169-175 [in Ukrainian].*
- Rabadanova, Ya. M. (2012). Osoblyvosti pidhotovky fakhivtsiv turystychnoi haluzi [Features of training specialists in the tourism industry]. *Upravlinnia rozvytkom [Development Management], 5 165-167 [in Ukrainian].*
- Zinkova, I. (2019). Pidpriemnytska kultura maibutnikh fakhivtsiv sfery posluh i turizmu: teoretychnyi analiz problemy [Entrepreneurial culture of future specialists in the service and tourism sector: theoretical analysis of the problem]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedagogichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii 17: Teoriia i praktyka navchannia ta vykhovannia [Scientific Journal of the National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov. Series 17: Theory and Practice of Teaching and Education], 30, 68-74 [in Ukrainian].*

VARENYTSKYI V.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURIAL CULTURE AMONG FUTURE TOURISM AND RECREATION PROFESSIONALS AS A CHALLENGE IN EDUCATIONAL SCIENCES

The article analyzes the development of entrepreneurial culture among future professionals in the field of tourism. Entrepreneurial culture in tourism and recreation is conceptualized as an integrated system of knowledge, skills, value orientations, and behavioral models that shape the ability to initiate, develop, and effectively manage tourism and recreation projects in a dynamic market environment. It is substantiated that contemporary trends in the development of entrepreneurial culture among future tourism and recreation specialists include the integration of entrepreneurship education into academic curricula, digitalization of entrepreneurial activities in tourism, orientation toward sustainable and responsible tourism, development of soft skills in entrepreneurial training, project-based learning, entrepreneurial mentorship and networking, globalization and expansion of international entrepreneurship, gamification and application of interactive learning methods, the growth of the creative economy in tourism, as well as adaptation to crisis conditions and flexibility in business models.

The study substantiates the principles underlying the formation of entrepreneurial culture among future tourism and recreation professionals, including the integration of theoretical knowledge with practical experience, innovation and creativity, sustainable and responsible entrepreneurship, customer orientation and communication competence, digitalization and technological proficiency, entrepreneurial initiative and independence, an interdisciplinary approach, adaptability and flexibility, partnership and networking, as well as continuous professional development.

It is demonstrated that the structure of entrepreneurial culture among future tourism and recreation professionals consists of the following key components: the cognitive component (a system of knowledge on entrepreneurship and tourism business management), the operational-activity component (practical business and project management skills), the motivational-value component (internal motivation, initiative, social responsibility), the creative-innovative component (idea generation, application of creative approaches and digital technologies), the communicative component (business interaction skills, customer orientation, and intercultural communication), and the adaptive-strategic component (ability for flexible management, strategic planning, and adaptation to changes in the tourism business).

The findings contribute to the theoretical and practical discourse on entrepreneurial education in tourism by offering a structured framework for fostering entrepreneurial culture, thereby enhancing the professional preparedness of future specialists in the field.

Key words: *future tourism and recreation specialist, professional competence, entrepreneurial culture, entrepreneurial activity, entrepreneurial mentorship, networking, structure of entrepreneurial culture, principles of entrepreneurial culture development*

Стаття надійшла до редакції 05.02.2025 р.